

УДК 811. 161.2'38:821.161.2-6.09

Валентина Мороз

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРЕСПОНДЕНЦІЙ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті розглянуто епістолярій Т. Шевченка як мистецький феномен. Звернено увагу на жанрово-стилістичні особливості його кореспонденцій, тематичну палітру. Проаналізовано змістовний діапазон листів, подано їхню класифікацію: лист-прохання, лист-вибачення; лист-самокритика; лист-напівдіалог; лист-подяка; лист-пропозиція; інтимні листи.

Ключові слова: епістолярна публіцистика, епістолярій, епістоли, гуманізм, патріотизм, жанрова специфіка, тематичний діапазон, стилістичні особливості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Т. Г. Шевченко – публіцист. Слово для нього було свяциною, могутнім засобом людських стосунків, засобом, який карає неправду й підтримує пригноблених. Щедро обдарований природою, він зрозумів, що на ньому лежить свята повинність служити на користь людям, викорінювати в їхніх серцях неправду, зло, запалювати святий вогонь правди, добра, любові людини до людини. Творчість Шевченка несла нове поняття про красу, поставивши на перше місце красу душі народу, красу людського подвигу й горіння. Концепція гуманізму Шевченка органічно поєднується з його полум'яним патріотизмом, любов'ю до рідного краю. Особливе місце у спадщині Кобзаря займає його епістолярій, який є важливим складником духовно-творчої діяльності, джерелом розуміння особистості письменника, особливостей способу його мислення. На сьогодні відомо 259 епістол Кобзаря. Шевченкові листи – це ключ до психології його патріотичної творчості, свідчення насущних духовних потреб і нерозривного зв'язку з Україною. Це документ доби й мистецький феномен.

Актуальність теми полягає у необхідності вивчення епістолярної спадщини Т. Г. Шевченка раннього періоду, дослідженні її класифікаційних ознак, жанрової специфіки епістол, їхніх тематичних обширів.

Мета і завдання статті – з'ясувати роль і місце епістолярної публіцистики Т. Г. Шевченка у світовому контексті, окреслити її жанрово-стилістичні особливості та тематичний діапазон.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Лист належить до письмової форми комунікації, і його можна розглядати як складний мовленнєвий жанр. Епістоли в публіцистиці Т. Г. Шевченка класифікуємо на лист-прохання; лист-вибачення; лист-самокритика; лист-напівдіалог; лист-подяка; лист-пропозиція. **Листи-прохання** містять прохання про побутові речі:

а) сорочку, плахту, стрічки: *А я таки знову буду просить вас, щоби ви, коли буде ваша ласка, прислали мені **дівочу сорочку, гарно пошиту, плахту, стрічок зо дві, та й годі***(до Г. Ф. Квітки–Основ'яненка від 19 лютого 1841 р.) [1, с. 201]; б) книгу: *Дайте мені, будьте ласкаві, коли маєте дома, **Історію Маркевича**. Бо я нездужаю, не вихожу з хати, а нічого читать. А коли нема **Історії**, то дайте **Маяка**, бо я ще і в вічі не бачив з нового року* (до С. О. Бурачека від 29 березня 1844р) [1, с. 210]; *Коли маєте ви ще останні **книжки цього Молодика**, то дайте, будьте ласкаві, прочтенія ради. Окриме малоросійського, цей я маю, та ще коли є зайвий новий **Ма[як]**, то теж дайте. Та [дайте ще], коли готова коректура [Маяка]* (до С. О. Бурачека від 29 березня 1844 р.) [1, с. 210]; *Отамане! Будьте ласкаві, пришліть «**Чорноморський побит**» до мене в Академію* (до Я. Г. Кухаренка, грудень 1844р.) [1, с. 215]; в) *про роботу в університеті: Збереглися листи Т. Г. Шевченка, де бачимо, що він із нетерпінням чекав вирішення питання **про його роботу в університеті в Києві**: Коли б то ви були такі трудящі і добрі, щоб розпитали в університеті (хоть у Глушановського, він усі діла знає), чи я **утвердженний при університеті**, чи ні. Коли б то бог дав мені **притулиться до університету**, дуже добре було б*(до М. І. Костомарова від 4 лютого 1847 року) [1, с. 218].

Серед зазначених епістол Кобзаря **лист-вибачення** посідає особливе місце. Від засвідчує широкий діапазон думок і настроїв митця: ***Вибачайте, батечку**, що найшлося, те і посилаю, а «Ганнусю» сьогодні нашвидку скомпонував та і сам не знаю, чи до ладу, чи ні. Подивіться ви на неї гарненько та й скажіть щирю правду, як побачите, що вона вже дуже безецна (бо вона мені так здається), то не давайте й друкувать* (до Г. Ф. Квітки–Основ'яненка від 8 грудня 1841 року) [1, с. 202].

На особливу увагу в епістолярній творчості письменника заслуговує **лист-самокритика**:

а) поет сприймає справедливу критику щодо поеми «Гайдамаки»: *Я думаю, **вы меня хорошенько побранили за «Гайдамаки»**. Было мне с ними горя, насили выпустил цензурный комитет, возмутительно, да и кончено, насили кое-как я их уверил, что я не бунтовщик. Теперь спешу разослать, чтобы не спохватились* (до Г. С. Тарновського від 26 березня 1842 р.) [1, с. 204–205];

б) письменник самокритично визнає провину з приводу мовчання: *Отамане! Шкода, що в тебе руки не такі довгі, щоб досягти до моєї чуприни, а воно б добре було. Якби ніколи, або нездужав, або що-небудь таке, то ще б нічого, а то все так, як треба, **та ледащо**, не вам кажучи, хоч і сором, та що маю робить – **такий уже вдався*** (до Я. Г. Кухаренка, кінець лютого 1843 р.) [1, с. 207];

в) розкриття внутрішнього стану митця, його характеру, він картає себе за довгу перерву в листуванні з другом: *Друже мій! Їй-богу й досі не знаю, що я за погань на сім світі? Сказать би ледащо, так же ні, бо б'юсь як овечий хвіст...; сказать гордый, так ти ж мене знаєш. Та й після чого мені*

кирпу драть? Далєбі я чортзна-що. **Оце другий рік, як я з тобою не балакаю, друже мій, а чому? І сам не знаю. Вертишся ти у мене всякий день на думці і на серці, а ти, може думаєш?.. Та цур йому, не думай, братику, про мене нічого поганого. Далєбі я не поганиий меж людьми** (до Я. Г. Кухаренка від 26 листопада 1844 р.) [1, с. 213].

Листи для митця є не лише засобом спілкування, вони – місток між ним і дорогими йому людьми. Показовими в цьому плані можна вважати **листи-напівдіалоги** з:

а) звертанням до рідних людей за порадою щодо життєвої позиції: *Батьку мій рідний, порай мені, як синові, що мені робить? Чи оставаться до якої пори, чи їхать до вас. Я щось не дуже ударяю на Академію, а в чужоземщині хочеться бути. Я тепер заробляю гроші (аж дивно, що вони мені йдуть в руки!), а заробивши, думаю чкурнуть, як Аполлон Николаєвич. Думаю, що так лучше, а може, і помиляюсь. **Порайте, будьте ласкаві!*** [1, с. 209];

б) проханням до В. І. Григоровича надіслати атестат на ім'я Григорія Степановича і звертанням за порадою щодо подальших дій: *Од сентября я не бачився з Григорієм Степановичем, а побачуся швидко. Я тойді просив у вас вида, і як ви його прислали, то я його ще й не бачив. А тепер ось чого прошу. Коли побачите, що мені треба вернуться до вас, то, будьте ласкаві, пришліть ще на два місяця; а коли мені не треба вертаться в Академію, хоч мені і дуже хочеться, то **пришліть, батьку мій, безсрочний атестат на ім'я Григорія Степановича**. Страшно дивиться мені на грядущее, бо воно погане. А тепер мені добре дуже добре. **Порайте, що мені робить**. Коли назбиру грошей, щоб поїхати за границу, то зберу так, щоб приїхати в Академію бо, її Богу, хочеться вчиться* (до В. І. Григоровича від 28 грудня 1843 р.) [1, с. 209];

в) проханням до О. М. Бодянського: 1) повідомити про долю книжок «Тризна» і «Гамалія»: *Чи ви на мене розсердились, чи недобра вас знає, уже другий місяць, як жду од вас звістки хоч якої-небудь, нема, та й годі. **Чи получили ви «Тризну» і «Гамалія», чи ні, і як там у вас їх привітали**, скажіть мені, будьте ласкаві; 2) порадити щодо написання ним рисунків, ілюстрацій до історії України, життя її народу в минулому і сучасному: я рисую тепер Україну і для історії, **прошу вашої допомоги**; я, здається, тойді вам розказував, як я думаю це зробити. Бачте, ось як. Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красою прикметні, вдруге – як теперішній народ живе, втретє – як він колись жив і що виробляв; 3) взяти участь у компонуванні історичного тексту за літописним зразком: із теперішнього биту посилаю вам одну картину для штампу, а ще три будуть готові в августі, а в год буде виходить 10 з текстом, а текст исторический будете ви компоновать, бо треба, бачте, по-нашому або так, як єсть в літописах. **А ви як що-небудь начитаєте таке, що можна нарисовать, то зараз мені і розкажіть, я й нарисую**. Буткова і Стороженка я теж оцим турбую, а Грабовський будет мені польські штуки видавать, а Куліш буде компоновать текст для народного теперішнього*

биту, так отаку-то я замісив лемішку, якби тільки добрі люде помогли домісить, а потім і виїсти. Бувайте здорові, пишіть швидше, бо лаятиму (до О. М. Бодяньського від 29 червня 1844 р.) [1, с. 211].

Жанрово-стилістичною домінантою серед епістол Т. Г. Шевченка є **лист-подяка**: а) друзів, П. В. Корольову за повідомлення про себе в листі до поета: ***Спасибі тобі, мій голубе, що хоч ти мене не забуваєш. Прочитав я твоє ласкаве письмо тільки позавчора, бо позавчора вернувся в Петербург, – мене носив проклятуций пароход у Шведчину і Датчину*** (до П. М. Корольова від 18 листопада 1842 р.) [1, с. 206];

б) добродію Я. Г. Кухаренку за згадку про Т. Шевченка як друга: ***Спасибі Вам, добродію, за пам'ять обо мні; нехай Вам бог пошле здоров'я і спасеніє; на враги побіду і одолініє, і да сохраниць Вас і всіх окружающих Вас от огня, меча і нашествія іноплеменников. Аминь*** (до Я. Г. Кухаренка від 26 листопада 1844 р.) [1, с. 214].

Листи були для поета не звичайною комунікативною потребою чи звичкою. Пишучи їх, Кобзар виповідував те, чим жив, про що розмірковував. Найкраще позиція адресанта висвітлюється в **листах-пропозиціях**:

а) до М. А. Цертелєва з пропозицією зібрати гроші на видання Живописної України: *Тепер уже три картины готові, а ще три выйдут к Новому року. Посилаю вам оці три і вельми прошу, **наберіть мені субскрибентів у Харкові, коли вам бог поможет, і шліть до мене з грішми з квитками і картинами. За 6 картин – три карбованці. Спасибі, сиятельный наш генерал-губернатор узявся мені помагать. Та ще як ваша мосьть та інші добрі люди скинуться та помогут, то тойді оживе наша країна хоч на папері. Шлю вам оці три картины і квит на шталт, а ви як що там зберете, то шліть до мене в С.-Петербург в Академію художеств на ім'я Тараса Григоровича Шевченка*** (до М. А. Цертелєва від 23 вересня 1844 р.) [1, с. 211];

б) до генерал-губернатора Павла Івановича: *Ваше превосходительство милостивый государь Павел Иванович. Обладал в мале искусством в живописи, предпринял я издание, названное мною ЖИВОПИСНАЯ УКРАИНА. Издание разделяется на три части. 1-е – виды примечательные или красотою, или историческими воспоминаниями. 2-е – народный быт настоящего быт настоящего времени и 3-е – история. В настоящее полугодие выйдет 6 картин. 3 уже готовы, которые я имею честь при сем препроводить вашему превосходительству, а остальные три выйдут в декабре месяце. В последующие годы будут выходить по 12 картин в год, гравированных на меди. Его сиятельство князь Николай Андреевич принял живое участие в моем предприятии. Ободренный его вниманием, я **осмеливаюсь утруднитьваше превосходительство своею покорнейшею просьбою представить труд мой почтенным землякам моим, труд, для которого крайне искренне мое желание издать как нельзя лучше, недостает собственных средств, для расходов в таком***

случае неизбежных. Я льщу себя надеждою, что ваше превосходительство удостоите вниманием мою просьбу и влиянием вашим, дадите возможность достигнуть цели моего предприятия. Первые два выпуска, состоящие из 6 картин, стоят 3 рубля серебром. Требования ваши с именами подписчиков благоволите адресовать или в канцелярию военного генерал-губернатора князя Николая Андреевича Долгорукова, или в С.-Петербург на имя Тараса Григорьевича Шевченка в Академию художеств (до П. І. Гессе від 1 жовтня 1844 р.) [1, с. 212–213].

Шевченкові листи – це своєрідний епістолярний автопортрет, «біографія» душі письменника, вибух емоційної, естетичної, ідейної, особистісної сили, тому в епістолах досить часто зітерта жанрово-стилістична грань, тобто **прохання** поєднується з **обіцянкою, вибаченням, подякою**. Яскравим прикладом є лист до П. М. Корольова від 22 травня 1842 року, де письменник поєднує подяку з вибаченням: **Спасибі тобі, добрий чоловіче, за ласкаве слово, за гроші і за «Старину запорозьку», спасибі і тільки що спасибі, а більше нічого я не маю. Прийми, не гніваючись, «Гайдамаки», а за «Кобзаря» вибач** [6, с. 206].

На особливу увагу в епістолярії Кобзаря заслуговують **інтимні листи**. З-поміж інших жанрів епістолярних текстів вони відзначаються емоційністю та психологічною напруженістю. Шевченкові листи до В. Рєпніної – це свідчення романтизації почуттів, витонченості, спорідненості душ: *Я, как мастер, выученный не горем, а чем-то страшнее, рассказываю себя людям, но рассказать вам то чувство, которым я теперь живу, все мое горе – мастерство бессильно и ничтожно. Я страдал, открывался людям, как братьям, и молил униженно одной хотя холодной слезы за море слез кровавых – и никто не капнул ни одной целебной росинки в запекшиеся уста. Я застонал, как в кольцах удава, – «он очень хорошо стонет», сказали они – И свет погас в душе разбитой! О бедный я и малодушный человек! Девушка, простая девушка (Камни бы застонали и кровью потекли, когда бы они слышали вопль этой простой девушки); но она молчит, гордо молчит, а я, о господи! удесятери мои муки, но не отнимай надежды на часы и слезы, которые ты мне ниспослал **через своего ангела! о добрый ангел!** молюсь и плачу перед тобою, **ты утвердил во мне веру в существование святых на земле!*** (до В. М. Рєпніної від 25 листопада 1843 р.) [1, с. 208].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, жанрово-стильова парадигма епістолярію Шевченка, включаючи такі різновиди листа, як лист – прохання, вибачення, самокритика, напівдіалог, подяка, пропозиція, підкреслює тісне переплетіння у них ознак художнього та публіцистичного стилів. Епістолярна спадщина Кобзаря потребує подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури

1. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001. – Т. 6. – 632 с.

Мороз Валентина. Жанрово-стилистические особенности корреспонденций Т. Г. Шевченко. В статье рассмотрен эпистолярый Т. Шевченко как художественный феномен. Обращается внимание на жанрово-стилистические особенности его корреспонденций, тематическую палитру. Проанализирован содержательный диапазон писем, дана их классификация: письмо-просьба: а) о бытовых вещах: про рубашку, плахту, ленты; б) о книге; в) о работе в университете; письмо-извинение; письмо-самокритика; письмо-полудialog; письмо-благодарность; письмо-предложение. Исследованы эпистолы, у которых просьба сочетается с обещанием, извинением, благодарностью. Особого внимания в эпистоляррии Кобзаря заслуживают интимные письма, особенно к В. Репниной. Интимный дискурс дает возможность познать и почувствовать психологическую глубину, чувственную доминанту и исключительную интонационную непосредственность писем с их эмоциональностью и психологической напряженностью.

Ключевые слова: эпистолярная публицистика, эпистолярый, эпистолы, гуманизм, патриотизм, жанровая специфика, тематический диапазон, стилистические особенности.

Moroz Valentina. Genre and Stylistic Features of Correspondence T. G. Shevchenko. The article discusses epistolary Shevchenko as an artistic phenomenon. Attention is drawn to the genre and stylistic features of his correspondence, thematic palette. Analyzed a range of informative letters submitted their classification: a letter-request: a) about everyday things: about the shirt Plahtiy, ribbons; b) about the book; c) the work of the university; Letter-Apology; Letter-self-criticism; Letter-poludialog; letter-gratitude; letter-proposal. Investigated epistles, in which a request is combined with the promise of an apology, thanks. Special attention to the epistolary Bard deserve intimate letters, especially to the east Repnina. Intimate discourse gives the opportunity to know and feel the psychological depth, sensual dominant and exceptional tonal directness letters with their emotional and psychological tension.

Key words: epistolary journalism, epistolary, epistles, humanism, patriotism, genre specificity, thematic range, stylistic features.

Стаття надійшла до редколегії 18.01.2015